

Vrij werk van de kunstenaar/verzamelaar zelf

Diverse objecten als stilleven

den. Ieder object mag worden opgepakt en besnuffeld, zelfs een van de meest recente aankopen uit het eind van de negentiende eeuw. Anneke glundert nog bij de herinnering aan het leuke gesprekje met de verkoopster op een beurs, die haar het smalle, langwerpige blikje van Bourbon Vanille van de firma Kater & Co uit circa 1890 meegaf voor een paar euro. Dure blikken koopt Anneke niet. Behalve dat de aanschaf moet passen binnen het budget, is het de sport om iets bijzonders voor weinig geld op de kop te tikken. Echter aan de kwaliteitseis wordt niet getornd. Ze heeft blikken het liefst gaaf, 'direct uit de linnenkast'. Echter, een exemplaar met oude kale plekjes doorstaat de toets der kritiek, terwijl een blik met recente beschadigingen, oftewel 'verse schrapen', rigoureuus van de hand wordt gewezen, tenzij het bijzonder origineel is. Bovengenoemde sport wordt op hoog niveau bedreven. Het 'op sjouw, of beter op jacht gaan' maakt een belangrijk onderdeel uit van de vrijetijdsbesteding van Anneke en Hans. Verzamelen is voor hen een deel van leven gewor-

den. De verwachtingsvolle spanning bij een bezoek aan een beurs geeft ze een enorme hoeveelheid energie. Direct na binnenkomst gaat ieder zijns wegs en vaak ontmoet het stel elkaar uren later weer. Echter, wanneer een van beiden de hand weet te leggen op een to..., dan wordt er over en weer druk mobiel getelefoneerd om het enthousiasme te delen. Tijdens een rustpauze worden aankopen uitgebreid bekeken en groot is de vreugde wanneer een blik een bijzondere toegift blijkt te bevatten in de vorm van een bonnenboekje uit de oorlog, een lei- of een wetsteentje. En voort gaat het weer... Eenmaal thuisgekomen krijgt een nieuw verworven object met veel geduld en overleg een passende plaats toebedeeld in hun schatkamer vol kostbaarheden. Eigenlijk lijkt het ze niet zozeer te gaan om 'de heb' als wel om de liefde voor de wonderen van het leven in al haar verschijningsvormen. Didgeridoo? Ik denk dat de betekenis 'een nieuwsgierig persoon' speciaal voor Hans en Anneke is uitgevonden; in de allerbeste zin van het woord. ■

▲ Istiklal Caddesi 201, A.D. Yenidunia & C.P. Kyriakides (1920)

Art nouveau in Istanboel

Michel Didier

Istanboel is een ware vindplaats van art nouveau. De voormalige hoofdstad van het Turkse keizerrijk was rond 1900 een Parijs van het Oosten, waar de opkomende bourgeoisie niet onderdeed voor de westerlingen in het optrekken van luxueuze appartementen, restaurants en warenhuizen in de nieuwe, uit Parijs en Wenen overgewaaide stijl. De Italiaan Raimondo d'Aronco maakte hof en bourgeoisie vertrouwd met een typisch Turkse art nouveau, een mengeling van westerse en Ottomaanse elementen. Turkse architecten volgden zijn voorbeeld en tot de vestiging van de republiek in de jaren twintig floreerde de nieuwe kunst.

Hidiv Kasrı, ▲
Antonio Lasciac &
Delfo Seminat
Daklicht
(1907)

Het oude Byzantium was een enorme stad, die na verovering door de Ottomanen in 1453 nog groter werd. Over talloze wijken verdeeld, aan beide oevers van de Gouden Hoorn en de Bosporus, leefden meer Grieken, Armeniërs, Joden en Italianen dan Turken. Begin negentiende eeuw, na de bloedige uitroeiing van het Janitsarenkorps, begon een voorzichtige toenadering tot het westen, een 'horizon waar het paradijs der kennis glansde'. De graduele modernisering van de stad raakte in een stroomversnelling na de grote brand van 1870, waarin achtduizend huizen tot as vergingen. Vooral de wijk Pera (Grieks voor 'de andere oever'), nu Beyoğlu geheten, was zwaar getroffen. Hier verrees vanaf 1871 een geheel nieuw stadsdeel met appartementsgebouwen, ambassades, cafés en winkelpassages voor de welvarende stedelingen. Vanwege de zware culturele invloed van Parijs op Istanboel was de voertaal Frans en werden de straten aangelegd rond een boulevard die de Grande Rue de Péra heette – nu de İstiklal Caddesi, Onafhankelijkheidslaan. De Fransen, Engelsen, Italianen, Duitsers en Russen die zich in de schaduw van het kwijnende sultanaat ophielden, bouwden er hun eigen scholen, kerken, hotels en restaurants,

reisagenturen en modehuizen en tegen het einde van de eeuw, toen Pera langzaam volgebouwd werd, maakten de Turken kennis met de nieuwe stijl die al in verschillende Europese steden opgang had gemaakt. De van oorsprong Franse architect Alexandre Vallaury, hoogleraar aan de op Franse leest geschoeide keizerlijke kunstacademie, was de grote held van Pera. Behalve de residenties van de Union Française, de Cercle d'Orient (Serklidoryan) en de antiquair Décugis, verzezen naar zijn ontwerp de beroemde patisserie Lebon en het nog befaamder hotel Péra Palas. Lebon, bekend gebleven als café Markiz, is zoals al Vallaury's ontwerpen opgetrokken volgens de neostijldoctrines van de École des Beaux-Arts, en het interieur is een Parijs aandoende combinatie van neobarok en art nouveau. De vier tegeltableaus van de seizoenen zijn in Parijs vervaardigd naar ontwerp van J.A. Arnoux in 1905, maar de verscheping naar Istanboel vond pas in de jaren twintig doorgang en uiteindelijk kwamen slechts Lente en Herfst te bestemder plekke aan. Pera Palas, het beroemdste hotel van Turkije, heeft een lange reeks vermaarde gasten mogen ontvangen, onder wie Agatha

◀ Vaas met rozen en vergulde slingers, Keizerlijke Porseleinfabriek, Yıldız-paleis

Christie, die in 1934 in kamer 402 haar wellicht bekendste moordmysterie schreef, *Murder on the Orient Express*. Het hotel was bestemd voor reizigers met die legendarische trein. Mata Hari sliep in kamer 105, net als Greta Garbo, Sarah Bernhardt logeerde in 304 en Josephine Baker in 208. Aanvankelijk werd de art nouveau in Istanboel verfoeid als buitenlandse gekkigheid die ongetwijfeld even snel van het toneel zou verdwijnen als zij gekomen was. Toen Ottomaanse elementen gemakkelijk en gracieus te vermengen bleken met de sierlijke lijnen, de vlakvullende bloemdecoraties en de grillig gelede façades van de art nouveau, werd de stijl echter even populair in Istanboel als in Brussel en Wenen. En dat was de verdienste van een Italiaans architect.

Raimondo d'Aronco
Raimondo Tomasso d'Aronco (1857-1932) werd in Italië beroemd met zijn prijsvraagontwerp voor het monument voor Vittorio Emanuele II in Rome, waarmee hij de tweede prijs haalde. Na diverse successen op tentoonstellingen nodigde sultan Abdülhamid II hem uit om een internationale expositie in Istanboel vorm te geven. Na de

grote aardbeving die in 1894 een flink deel van het centrum van Istanboel plat legde, gaf hij D'Aronco opdracht de beschadigde moskeeën, paleizen en kerken te herstellen. D'Aronco restaureerde in de zestien jaar die hij in Istanboel werkzaam was menig monument, waaronder de Hagia Sofia en de Grote Bazaar, maar verrijkte de stad tevens met een nieuwbouwprogramma van ongekend moderne snit. Samen met Vallaury realiseerde hij talloze overheidsgebouwen, zoals de Technische Hogeschool aan het Hippodroom en de Keizerlijke School voor Medicijnen aan de oever van de Bosporus, beide in gemoderniseerde Ottomaanse stijl.

Onmiskenaar art nouveau waren de zomerresidentie van de Italiaanse ambassade en het zeven verdiepingen tellende huis annex atelier van de Nederlander Jean Botter, hofkleermaker van Abdülhamid II, aan de Grande Rue de Péra. De grote ontvangstruimte van de laatste werd het trefpunt van de beau monde van Pera, die zich kon vergapen aan de opulente modeontwerpen tegen een even opulent decor van smeedijzer en glas-in-lood. In de gevel van Maison Botter gaat art nouveau opvallend

vloeiend samen met de Ottomaanse voorliefde voor asymmetrie, een gevarieerde indeling met veel aandacht voor details en grillige natuurvormen. Hier ontmoeten Oost en West elkaar: de vele bloemen, in de eerste plaats rozen, de erkers, die in de islamitische bouwkunst een middel zijn om extra ruimte te scheppen en het traditionele Turkse verlangen om het eigen huis te individualiseren.

Een volstrekt andere, maar niet minder opzienbarende integratie van Europees modern en islamitische traditie bereikte D'Aronco in de schrijn van sjeik Zafir in 1904. Dit complexje in de wijk Beşiktaş, gebouwd in opdracht van de sultan ter ere van sjeik Hamza Zafir, een belangrijk religieus leider, bestaat uit een mausoleum, een bibliotheek en een fontein, alledrie in een overduidelijk door de Weense Secession geïnspireerde stijl.

Dit hoogst originele voorbeeld deed goed volgen: Turkse

architecten als Kemaleddin Bey en Vedat Tek baseerden er hun modern-Ottomaanse stijl op en D'Aronco kreeg nog meer keizerlijke opdrachten, tot in Damascus aan toe. Nadat Abdülhamid II werd afgezet en verbannen na de staatsgreep van de Jong-Turken in 1908, kon ook D'Aronco zijn biezen pakken. Hij overleed in San Remo in 1932.

Egypte en Krupp

Naast D'Aronco waren meer Italianen werkzaam in Istanboel. Antonio Lasciac en Delfo Seminati bouwden een enorm zomerverblijf op de Anatolische oever van de Bosporus voor de *khedive*, ofwel gouverneur van Egypte, Abbas Hilmi Pasja – de laatste khedive die er een harem op nahield. Het verblijf werd gebouwd in een vrolijk amalgaam van vigerende stijlen: neoklassiek, neobarok, neo-islamitisch, neo-Ottomaans en art nouveau. De toegangs-

Hidiv Kasrı, ▼
Antonio Lasciac &
Delfo Seminati
Marmerzaal
(1907)

Toen Ottomaanse elementen gemakkelijk en gracieus te vermengen bleken met de sierlijke lijnen, de vlakvullende bloemdecoraties en de grillige façades van de art nouveau, werd de stijl snel populair.

poort tot het duizend vierkante meter tellende terrein is overdekt met vergulde ijzeren bloemen, wat binnen wordt voortgezet in glas-in-lood en vervolgens in hout, kristal en marmer. *Pièce de résistance* is de hamam, nu een restaurant, met een fantastische kikkerfontein.

De geheime tweede vrouw van Hilmi Pasja, Cavidan Hanım of mevrouw Djavidan, oorspronkelijk de Hongaarse gravin Torok von Szendro, eiste in haar memoires *Harem* de eer op verantwoordelijk te zijn geweest voor elk besluit over de bouw, van de schetsen tot de inrichting. Ze scheidden in 1913.

Bij de introductie van de art nouveau in Istanboel en de vermenging daarvan met Ottomaanse elementen waren ook Duitse architecten betrokken. Sinds de troonsbestijging van Wilhelm II in 1888 zocht het keizerlijke Duitsland toenadering tot Turkije, wat veel beslag kreeg na twee keizerlijke bezoeken aan Istanboel. Duitse industriëlen, ingenieurs, bankiers, militairen en handelaren stroomden

de stad binnen en drukten hun stempel op het openbare leven. Raimondo d'Aronco ontwierp een art-nouveauleugel aan de *yalı*, het houten zomerhuis aan de Bosporus van de industriële baron August von Huber, de vertegenwoordiger van Krupp.

De Pruisische architect August Jachmund bouwde het nog altijd bestaande hoofdkantoor van de Deutsche Orientbank. Jachmund was naar Istanboel gezonden om de Ottomaanse architectuur te bestuderen, maar nu hij er toch was, kon hij die mooi in de praktijk brengen voor een prestigieuze opdracht die zijn naam als architect zou vestigen. Dankzij een huis dat hij bouwde voor Ağrıbozlu Ragıp Pasja, een kamerheer van de sultan, kreeg hij een aanstelling als 'adviserend architect' bij de bouw van het eindstation van de Oriënt Express. In 1890 kwam het imposante station gereed. Destijds direct aan de oever van de Gouden Hoorn gelegen, rees het roze bakstenen, wit gestucte en zwart smeedijzeren gebouw op in een oriëntaalse stijl die grote invloed zou uitoefenen op zowel de Turkse als de westerse architecten in Istanboel.

▲ **Passage Aznavour,**
Hosep Aznavour,
Istiklal Caddesi (1902)

◀ **Liman Han,**
(Mesadet Han),
Vedat Tek (1915)

◀ **Flora Han,**
Sirkeci,
Raimundo d'Aronco

Dankzij Ağrıbozlu Ragıp werd Jachmund tevens benoemd tot professor bouwkunde aan de pas opgerichte, op Duitse leest geschoeide bouw- en ingenieursschool. Een van de architecten die hij opleidde was Kemaleddin Bey (1870-1927), de eerste Turkse art-nouveau-architect. In 1895 stuurde de regering hem naar de Technische Hogeschool in Berlijn. Aanvankelijk werkte hij in de oriëntaalse stijl waar in hij als assistent van Jachmund bij het Oriënt Express-station doorkneed raakte, zoals te zien aan het magnifieke Vierde Vakif Han, nu World Park Hotel, vanaf 1911 gebouwd naar model van kantoorgebouwen in Chicago. Zijn meest gevierde schepping is wellicht de houten villa voor Ahmet Ratip Pasja, gouverneur van Hedjaz, in Küçük Çamlıca. Hij verwerkte zeer kostbare materialen in de constructie en decoratie van het vier verdiepingen tellende gebouw, zoals gegraveerd Baccarat-kristal in alle deuren en ramen van het fraaie trappenhuis. Tegenwoordig is het een meisjesschool. Na de val van Abdülhamid II nam Kemaleddin de plaats in van Raimondo d'Aronco als restaurateur van islamitische monumenten. Vedat Tek (1873-1942), de andere Turkse art-nouveau-architect van naam, wilde kunstenaar worden en studeerde aan de Ecole des Beaux-Arts in Parijs, maar werd vervolgens opperbouwmeester van de sultan in Istanboel. Hij was tevens de eerste Turk die als docent (architectuurgeschiedenis) aan de Turkse kunstacademie werd aangesteld.

Als geen ander wist hij een synthese te bewerkstelligen van de moderne westerse bouwkunst en de traditionele Ottomaanse, zoals evident in het keizerlijk postkantoor (1903-09) en het reusachtige kadaster Defter-i Hakani (1908) aan het Hippodroom. Meer art nouveau zijn het scheepsstation in Haydarpaşa (1917-18), gesierd met tegels van Kutahyali Mehmet Emin, en zijn eigen woonhuis in Nişantaşı (1913).

De sultan

In het Istanboel van 1890-1920 was het wonen in een art-nouveauhuis of het frequenteren van gelegenheden in die stijl een kwestie van sociaal prestige en moderniteit. Niet alleen de westerlingen en de bourgeoisie in Pera, maar ook de hoge ambtenaren en hoffunctionarissen bezondigden zich eraan. Zelfs de sultan bezat een en ander aan art nouveau: verscheidene aan- en gebouwtjes bij zijn paleis in Yıldız waren van de hand van hofarchitect Raimondo d'Aronco, waaronder een porseleinfabriekje dat bloemrijke vazen en zwierig servies voortbracht.

Na de smadelijke nederlaag in de Eerste Wereldoorlog en de daaropvolgende revolutie van Kemal Atatürk werd de sultan verjaagd, de hoofdstad verlegd naar Ankara en de Grieken gedeporteerd. Vanaf nu was Istanboel een Turkse stad en ging het internationale karakter voorgoed verloren, met alle bijbehorende romantiek vandien, zoals de art nouveau. ■

Vaas met rozen en ►
vergulde slingers,
Keizerlijke Porseleinfabriek,
Yıldız-paleis

Vaas met rozen en ►
vergulde slingers, ►
Keizerlijke Porseleinfabriek,
Yıldız-paleis

